

4. Фонди Сиволозької бібліотеки (далі – ФСБ), ф. І. В'ялий Володимир Ксенофонович, спр. 1. Рум'янцівський опис с. Сиволож 1765–1767 рр. Машинопис. – 213 арк.

5. ФСБ, ф. І., спр. 2. Історико-географічний та економічний огляд с. Сиволож з давніх часів і до кінця XVIII ст. на фоні подій, що відбувалися у краї. – 1993 р. Машинопис. – 115 арк.

6. ФСБ, ф. І, спр. 3. Історична довідка про село Сиволож. Машинопис. – 95 арк.

Железко Р.А. Румянцевская перепись 1765–1767 гг. в с. Сиволож: «волчьи зубы и лисий хвост Российской империи»

Статья посвящена социально-экономической истории с. Сиволож Нежинского казачьего полка по материалам Румянцевской переписи 1765–1767 годов. Особое внимание обращено на жестокость российских чиновников при осуществлении переписи, демографию и топонимику села.

Ключевые слова: Владимир Вялый, Гетманщина, Нежинский казачий полк, Румянцевская перепись, Сиволож.

Zheliezko R.A. Rumiantsev census in 1765–1767 of Syvolozh: «wolf teeth and fox tail of Russian empire»

Article is devoted to the social and economic history of the village Syvolozh of Nizhyn Cossack Regiment by the materials of Rumiantsev census in 1765–1767. Special attention is paid to the brutality of Russian officials at the time of the census, demographics and place names of the village.

Key words: Volodymyr Vialy, Hetmanate, Nizhyn Cossack Regiment, Rumiantsev census, Syvolozh.

25.02.2017 p.

J

УДК 911.375:316.344(477)«17»

Н.А. Саенко

СТАРШИНСЬКІ І КОЗАЦЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА У СОЦІАЛЬНІЙ ТОПОГРАФІЇ БАТУРИНА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ. (за матеріалами Румянцевського опису)

У статті на основі даних Румянцевського опису Лівобережної України 1765–1769 рр. розглядається розміщення старшинських і козацьких домогосподарств у міському просторі Батурина. З'ясовуються особливості забудови дворів.

Ключові слова: соціотопографія, старшина, козаки, вулиця, двір, Батурина.

Сформована у гетьманський період топографічна структура Батурина припинила своє існування у листопаді 1708 р. Була знищена фортеця із її забудовою, значно пошкоджені передмістя. Подальше відновлення міста стало заслугою виключно його мешканців. Увага до міста гетьмана К. Розумовського, відкриття і діяльність «Експедиції Батурина і Глухівського будівництва» сприяли створенню «нового обличчя» Батурина у другій половині XVIII ст. Перебування (хоч і не надто часте) у місті особи гетьмана приваблювало до Батурина представників старшини, які набували тут собі маєтності. Збільшилася і чисельність інших соціальних станів, передовсім посполитства і козацтва. Демографічний потенціал конкретного міста неможливо вивчати без даних про те, в якому історико-географічному середовищі перебуває досліджуваний об'єкт. Тому актуальним в даному випадку видається з'ясування місця старшинських і козацьких домогосподарств в соці-

альній топографії Батурина.

Першим у науковий обіг поняття «соціотопографія» ввів у 1987 р. Ярослав Дашкевич. Він визначив його як дослідження урбанізаційних процесів з точки зору взаємозв'язків між соціальною структурою населення та місцем його проживання [1, с. 71–72]. Проте це поняття досі не є чітко окресленим. Так М. Долинська визначає соціотопографію як міжгалузевий метод, який передбачає нанесення результатів дослідження соціальної історії на топографічну підоснову [2, с. 420–433].

Серед праць щодо проблем соціотопографії виділимо дослідження вже згаданого Я. Дашкевича, М. Капралія, М. Долинської, А. Фелонюка та І. Гуляновича [3]. Соціотопографічних досліджень Батурина досі не проводилося.

У даній роботі спробуємо вивчити деякі аспекти взаємозв'язків між структурою козацького населення Батурина і місцем його проживання, зокрема:

- визначимо соціальну стратифікацію старшини і козацького населення міста;
- вивчимо топографію їхнього розселення у Батурині;
- дослідимо «престижність» і розміри вулиць;
- з'ясуємо особливості садибної забудови.

За основне джерело для своєї розвідки візьмемо переписну книгу сотенного міста Батурина, створену в 1767–1768 рр. під час проведення в Гетьманщині так званого Румянцевського опису Малоросії (1765–1769 рр.) [4]. Очевидно, це один із найповніших переписів міста другої половини XVIII ст., незважаючи на те, що джерело є чорною відомістю. В неї внесено і дані про володіння старшини та рядового козацтва. Це дозволило здійснити соціальну стратифікацію козацтва за такими категоріями: старшина, виборні козаки та козаки-підпомічники.

Міський простір Батурина на час проведення опису складався з території колишньої фортеці з Троїцькою площею та невеликими кварталами житлової забудови, вулиць і провулків старої розпланувальної структури (колишніх відкритих посадів) та периферійних вулиць-форштадтів.

Основною фіскально-господарською одиницею був двір. Поняття двору у XVIII ст. мало свою специфіку. Георгій Максимович виокремив три головні ознаки тогочасного двору: наявність єдиної дворової території, родинні зв'язки між його мешканцями, а також спільне несення повинностей, відбуття служб і сплата податків [5, с. 317].

Основа житлової забудови Батурина складало традиційне українське дерев'яне житло – хата. Для позначення внутрішніх приміщень хати вживалося слово «покій». У дворах старшини проживали служителі. Помешкання для них названі «людськими». Козаки-підпомічники мали підсусідків. Вони жили як в одному дворі з господарями, так і в окремих дворах. Їхні помешкання у джерелі віднесено до категорії «підсусідських». Зауважимо, що виборні козаки Батурина підсусідків не мали.

Ще одним видом домогосподарства була «бездвірна

Таблиця 1

**Козацькі домогосподарства і їх забудова
у топографічних складових Батурина**

		Дворів	% дворів	Забудова двору						
				хазяйських	підсусідських	бездвірних	комор	стаєнь	хлівів	клубень
1	Мелешківка	5	2,4	8	-	-	5	3	7	-
2	Скакунівка	14	6,8	15	1	-	12	2	10	5
3	Горбанівка	18	8,7	21	3	-	16	5	13	4
4	Млинова	10	4,8	12	-	-	8	2	12	1
5	Книшова	13	6,3	14	1	-	12	-	6	2
6	Матіївка і Городищечко	19	9,2	19	-	-	17	5	14	4
7	Київська	12	5,8	9	3	-	14	1	6	-
8	Побожовка	12	5,8	13	-	-	10	2	8	6
9	Крива	25	12,1	25	1	-	22	9	14	9
10	Лемешкова	2	1	2	-	-	2	2	2	1
11	Ємцьова	4	1,9	5	-	-	5	2	3	1
12	Гончарівка	25	12,1	25	2	1	13	5	7	4
13	Піскова	11	5,3	12	1	-	8	-	3	1
14	Корніївка	14	6,8	14	-	-	7	1	11	5
15	Загородна	2	1	2	-	-	2	-	1	1
16	Шапарівка	12	5,8	12	2	-	10	1	8	2
17	Русаківка	3	1,4	4	-	-	8	-	8	4
18	Проценкова	5	2,4	7	-	-	4	-	1	1
	Разом	206		219	14	1	175	40	134	51

хата». За визначенням Г. Максимовича це була інша податкова одиниця – «хата без дворового места» [5, с. 317].

З-поміж набору традиційних господарських будівель Генеральний опис фіксує кількість таких споруд: комора, стайня, хлів, клубень. Безперечно, існували й інші будівлі: курники для домашньої птиці, саж для утримання свиней, підземні споруди для зберігання припасів (льохи, ями, погребі). Кількість житлової і господарської забудови та розміри двору залежали від заможності власника та роду його занять.

За підрахунками автора, на час проведення опису у Батурині козацькій старшині належало 45 дворів. Один двір належав гадяцькому полковнику А. Крижановському, 14 – неурядовій старшині різних рангів, 15 дворів – сотенній старшині. У результаті судової реформи 1760–1763 рр. Батурин став центром судового повіту. Тому у місті мешкали і представники судової повітової влади усіх рангів. У їхній власності в Батурині було 15 дворів і 6 бездвірних хат.

На час проведення опису Батурина у дворі полковника А. Крижановського мешкало 3 родини підсусідків, але ні назви вулиці, де він знаходився, ні переліку дворової забудови у джерелі не зазначено [4, арк. 397 зв.].

Сотник Батуринської сотні Д. Стожок мешкав у Батурині на головній вулиці – Київській. У його новому дворі було 5 житлових хазяйських хат, 2 хати для обслуги, комора, конюшня та два хліви [4, арк. 181 зв.]. Ще 8 його дворів були розкидані на вулицях Київській, По-

Таблиця 2

**Домогосподарства виборних козаків і їх забудова
у топографічних складових Батурина**

		Дворів	% дворів	Забудова двору				
				хазяйських	комор	стаєнь	хлівів	клубень
1	Мелешківка	2	12,5	5	3	2	5	-
2	Скакунівка	2	12,5	3	2	-	2	2
3	Горбанівка	2	12,5	5	6	2	4	3
4	Млинова	2	12,5	3	3	1	2	1
5	Ємцьова	2	12,5	3	3	2	2	1
6	Книшова	1	6,25	1	1	-	-	-
7	Матіївка і Горо- дищечко	1	6,25	1	2	1	1	-
8	Київська	1	6,25	1	1	-	1	-
9	Побожовка	1	6,25	1	1	1	1	1
10	Крива	1	6,25	1	2	1	1	1
11	Лемешкова	1	6,25	1	1	1	1	1
	Разом	16		25	25	11	20	10

божовці та Береговій. В них мешкали родини підсусідків сотника [4, арк. 190 зв. – 193].

Осаул Батуринської сотні Д. Башуцький мешкав на Горбанівці. Хазяйських покоїв було 2, людських – 1, 2 комори і 3 хліви. У дворі було ще двоє хазяйських покоїв, де мешкав брат осавула – Яків Башуцький з родиною [4, арк. 368]. На вулиці Побожовці він мав ще два двори, де жили підсусідки [4, арк. 370].

На Київській вулиці був двір писаря Батуринської сотні П. Дмитренка, у якому знаходилися 2 хазяйські хати та комора [4, арк. 514 зв.]. У провулках від Київської вулиці стояли два двори писаря, в одному з яких мешкав його дід, Г. Новополець, а в іншому – родина Дмитренового підсусідка [4, арк. 516 зв.].

Серед власників дворів у Батурині були і представники значного військового товариства. Бунчукові товариші Петро Кочубей, брати Федір та Петро Савичі безпосередньо не мешкали у місті, але володіли спадковими дворами і угіддями.

Бунчуковий товариш П. Кочубей володів двором на Гончарівці. У ньому був єдиний на той час у Батурині мурований будинок на 4 покої, 4 дерев'яних покоїв та 7 недобудованих дерев'яних покоїв, а також комора, стайня та хлів [4, арк. 374 зв.]. У дворі була людська хата, де мешкала родина підсусідка Кочубея [4, арк. 376 зв.]. Двори бунчукового товариша, заселені підсусідками, знаходилися на вулиці Загородній та слободі Матіївці [4, арк. 376зв. – 378 зв.].

Спадкові володіння у Батурині мали бунчукові товариші брати Федір та Петро Савичі. Це були двори, заселені підсусідками, а також земельні ділянки, млини та різноманітні угіддя. Так, у власності бунчукового товариша Ф. Савича у Батурині був двір, в якому мешкала родина його підсусідка-мірошника [4, арк. 381 зв.]. Його брат, бунчуковий товариш П. Савич, мав у Батурині

Таблиця 3
Домогосподарства козаків-підпомічників і їх забудова
у топографічних складових Батурина

		Дворів	% дворів	Забудова двору						
				хазяйських	підсусідських	бездвірних	комор	стаєнь	хлівів	клунь
1	Мелешківка	3	1,58	3			2	1	2	-
2	Скакунівка	12	6,3	12	1	-	10	2	8	3
3	Горбанівка	16	8,4	16	3	-	10	3	9	1
4	Млинова	8	4,2	9	-	-	5	1	10	-
5	Книшова	12	6,3	13	1	-	11	-	6	2
6	Матіївка і Городищечко	18	9,4	18	-	-	15	4	13	4
7	Київська	11	5,8	8	3	-	13	1	5	-
8	Побожовка	11	5,8	12	-	-	9	1	7	5
9	Крива	24	12,6	24	1	-	20	8	13	8
10	Лемешкова	1	0,5	1	-	-	1	1	1	-
11	Ємцьова	2	1	2	-	-	2	-	1	-
12	Гончарівка	25	13,1	25	2	1	13	5	7	4
13	Піскова	11	5,8	12	1	-	8	-	3	1
14	Корніївка	14	7,4	14	-	-	7	1	11	5
15	Загородна	2	1	2	-	-	2	-	1	1
16	Шапарівка	12	6,3	12	2	-	10	1	8	2
17	Русаківка	3	1,6	4	-	-	8	-	8	4
18	Проценка	5	2,6	7	-	-	4	-	1	1
	Разом	190		194	14	1	150	29	114	41

ні два двори: на вулицях Горбанівці та Городищечку, у яких жили його підсусідки [4, арк. 566 зв.].

Військовий товариш І. Занкевич разом з братами мешкав у дворі на вулиці Горбанівці, в якому було 2 покої власників, 1 людська, комора і стайня [4, арк. 392 зв.].

Військовий товариш Ніжинського полку З. Карташевський мешкав на вулиці Гончарівці під горою. В його дворі було 2 хазяйські хати, 2 комори, стайня, хлів та клуня [4, арк. 589 зв.]. Навпроти його двору стояла бездвірна хата цього ж власника. У цій хаті та в 6-ти дворах на вулицях Гончарівці, Мелешківці, Загородній та Побожовці мешкали підсусідки військового товариша [4, арк. 616 зв.–619 зв.].

Значковий товариш З. Подольський мешкав на вулиці Корніївці в дворі, де було троє хазяйських покоїв, дві хати для обслуги, комора, стайня та хлів [4, арк. 454 зв.]. Окрім цього, «на главному тракту позади графського саду» у нього була хата, яку він здавав в оренду [4, арк. 457 зв.]. А «под горою над озером Шелковицею» знаходився двір з двома хатами, заселеними родинами підсусідків Подольського [4, арк. 458 зв.]. Мати значкового товариша, вдова батуринського сотника Демидовського, мешкала на Передміській вулиці. У її дворі була 1 хазяйська хата, 1 людська, комора і хлів [4, арк. 456 зв.].

Значковий товариш Т. Крут мешкав на Мостовій перспективній вулиці, що була відгалуженням Київської в напрямку Покровської церкви. В його дворі було 2 хазяйські

хати, 1 людська, 2 комори, стайня і 2 хліви [4, арк. 501 зв.].

На Горбанівці жив значковий товариш П. Вятковський. Він мав 4 хазяйські покої, 4 людські, 2 комори і стайню [4, арк. 443 зв.].

Мав володіння у Батурині значковий товариш Прилуцького полку Д. Ракович. Його двір, у якому мешкала родина підсусідка, знаходився на вулиці Горбанівці [4, арк. 572 зв.].

«По Киевской дороге едучей из Батурина в Киев по правой стороне» стояв двір підкоморського судді батуринського повіту Г. Долинського. Забудова двору складалася з 4-х хазяйських і 1-ї людської хат, 2-х комор, стайні та хліва [4, арк. 330 зв.]. На інших вулицях міста був ще один двір та 6 бездвірних хат цього власника, в яких мешкали його підсусідки [4, арк. 332 зв. – 347].

Коморний батуринського повіту П. Попенченко мешкав у дворі на Київській вулиці. У ньому було 3 хазяйські хати, 2 людські, 2 комори і стайня. Ще один його двір на вулиці Береговій, придбаний в 1758 р., з 4-ма хазяйськими, 2-ма людськими хатами, хлівом та клунею на час проведення опису був не заселений [4, арк. 577 зв.].

На вулиці Мелешківці мешкав возний С. Бойченко. В його дворі було троє хазяйських покоїв, одна людська, хлів та стайня [4, арк. 406 зв.].

Підкоморський возний П. Косач мешкав на форштадті Батурина у напрямку с. Митченко. У його дворі було 4 хазяйські і 1 людська хата, 2 комори та стайня [4, арк. 312 зв.]. На вулицях Береговій та Городищечку він мав двори з хатами і господарською забудовою, винокурнею, де мешкали його підсусідки. У одному дворі на Київській вулиці мешкав зять Косача, а інший він здавав в оренду. Двір на березі Сейму стояв пустий [4, арк. 314 зв. – 318].

Поблизу Покровської церкви знаходився двір возного Батуринського повіту Г. Рижого. У ньому знаходилися 4 жили хазяйські хати, 1 хата для обслуги, 2 комори, стайня та хлів [4, арк. 518 зв.]. На вулицях Кадуновці та Береговій знаходилися ще три його двори, заселені підсусідками. В них було 3 людські хати та 1 хлів [4, арк. 525 зв. – 526 зв.].

Таким чином, найбільш соціально престижним районом Батурина у 1760-х рр. була Київська вулиця, якою пролягав Києво-Московський тракт. Окрім маєтку К. Розумовського, який локалізовано за сучасною адресою вул. Ющенка, 47, на цій вулиці було ще 6 жилих дворів старшини. Тут мешкали практично всі представники судової влади.

За підрахунком автора, рядовим козакам у межах міської території Батурина належало 206 дворів. Соціальна група козацтва складалася з двох підгруп: виборних козаків та козаків-підпомічників. Цей поділ стихійно склався ще наприкінці XVII ст. і залишився визначальним для козацького війська упродовж XVIII ст. На думку Олексія Сокирка, на законодавчому рівні він уперше висвітлений в універсалі Івана Мазепи від 2 березня 1701 р. товариству Засеймських сотень. У документі йдеться про те, що за наказом гетьмана глухівський сотник Олексій Турянський мав здійснити розподіл козацького това-

риства за його здатністю нести службу на «виборних» і «подлійших» [6, с. 508]. За царським указом від 24 квітня 1735 р. в усій Гетьманщині було 20 тисяч виборних козаків. Решта повинна була їм «во всім спомоществовать» [7, с. 240]. Виборні козаки звільнялися від сплати державних повинностей, а головним їхнім обов'язком була військова служба з власним озброєнням, спорядженням і кіннями. Підпомічники ж повинні були забезпечували військо продовольством і фуражем, а також обробляти землю виборних козаків, поки ті були в поході.

Виборним козакам у Батурині належало 16 дворів, а козакам-підпомічникам – 190. Розміщення козацьких домогосподарств в топографічних складових міста та їх забудова показані в Таблиці 1. Найбільше дворів рядових козаків – по 25 – знаходилося на вулицях Гончарівці та Кривій. Далі, за кількістю, – на правобережному форштадті, вулицях Матіївці і Городищечку. Наступними були Горбанівка, Скакунівка, Корніївка та Книшова. Найменше козацьких дворів знаходилося на вулицях Загородній, Лемешковій і Русаківці: по 2 та 3 відповідно.

Розглянемо топографію розселення виборних козаків у Батурині (Див. Таблицю 2). Вони проживали на 11-х вулицях. При цьому назви шістьох з них утворені від прізвищ виборних козаків, що на них мешкали. Це прізвища Горбань, Ємець, Лемешко, Мелешко, Побожий та Скакун.

В дворах виборних козаків було 25 хат господарів, тобто на один двір припадало 1,56 хазяйських покоїв.

У своїх дворах вони мали 25 комор, 11 стаєнь, 20 хлівів, 10 клунь. Найбільше господарство мали брати Денис, Федір та Артем Горбані, що мешкали на вулиці Горбанівці. У їхньому дворі було 3 хазяйські хати, 4 комори, 2 стайні, 3 хліви та 2 клуні. Брати мали різноманітні угіддя, пасіки і винокурню [4, арк. 749 зв. – 752]. Найменшу забудову двору за даною відомістю мав Іван Санбулат, який жив на Книшовій вулиці. У його дворі були лише хата і комора. Він придбав даний двір в 1765 р. за досить значну на той час ціну – 120 крб. Санбулат мав сінокося та худобу: 2-х корів, 2-х овець, 2-х коней, 2-х свиней. Займався шинкуванням [4, арк. 771 зв. – 772]. Очевидно, у даному випадку ми маємо справу з недообліком садибної забудови.

Козаки-підпомічники проживали на 18-ти вулицях (Див. Таблицю 3). На один двір припадало 1,02 господарських покоїв. Забудова двору підпомічників була значно простішою, ніж у виборних козаків. Найчастіше до складу їхнього двору входила комора, дещо рідше – хлів.

Отже, дослідивши вищеназвані питання, доходимо певних висновків відносно козацьких домогосподарств у соціальній топографії Батурина кінця 1760-х років.

Окрім володінь гетьмана К. Розумовського (1750–1764), його брата Олексія та представників російського нобілітету, у Батурині знаходилися двори козацької старшини та рядового козацтва. Старшинські володіння представлені дворами полковника, неурядової, сотенної старшини і судової повітової влади. Загалом

18-ти представникам старшини належало 45 дворів і 6 бездвірних хат. Рядове козацьке товариство складалося з виборних козаків і козаків-підпомічників. Виборним козакам належало 16 дворів, підпомічникам – 190 дворів і 1 бездвірна хата.

Старшинські і козацькі домогосподарства знаходилися на 18-ти вулицях Батурина. Через відсутність інформативних планів і карт, а також втрату топонімічного матеріалу, не всі згадані вулиці локалізовані у сучасному просторі міста [8, с. 221–225].

Найбільш соціально престижним районом Батурина у 1760-ті рр. була Київська вулиця, якою пролягав Києво-Московський тракт.

Забудова Батурина на час проведення Генерального опису була переважно дерев'яною. Єдиним мурованим будинком володів бунчуковий товариш П. Кочубей.

Серед дворових споруд були жилі хазяйські, «підсусідські» та «людські». Набір господарських споруд, перерахованих описом, складався з комор, хлівів, стаєнь і клунь. Їх кількість та перелік визначалися заможністю власника і топографічним розташуванням двору. Так, кузні, винокурні й солодовні знаходилися на форштадті. Натомість стаціонарна торгівля – комори, лавки і шинки – на головній Київській вулиці та прилеглих до неї вуличках і провулках.

Для створення цілісної картини соціотопографії Батурина конкретного часового зрізу (у даному випадку – кінця 1760-х рр.) потрібен аналіз розміщення у місті домогосподарств всіх соціальних груп населення міста. Цим обумовлена актуальність майбутніх досліджень даної теми.

ПОСИЛАННЯ

1. Дашкевич Я. Социотопография городов как направление историко-краеведческих исследований / Я. Дашкевич // Первая всесоюзная научная конференция по историческому краеведению (Полтава, октябрь 1987 г.): Тезисы докладов и сообщений. – К., 1987. – 304 с.
2. Долинська М. До проблеми складових та джерел соціотопографії / М. Долинська // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Коло, 2003. – Вип. 7. – 652 с.
3. Дашкевич Я. Социотопография городов... С. 71–72; Його ж. Зображення міст України XVII–XVIII ст.: проблема достовірності / Я. Дашкевич // Исторична топографія і соціотопографія України: збірник наукових праць. – Львів, 2006. – С. 135–149; Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини) / М. Капраль. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2003. – 440 с.; Долинська М. До проблеми складових та джерел соціотопографії / М. Долинська // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2003. – Вип. 7. – С. 420–433; Фелонюк А. Передмістя Львова другої половини XVII–XVIII ст.: адміністративно-правовий статус та соціотопографія: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. / А. Фелонюк. – Львів, 2009. – 19 с.; Гулянович І. Соціотопографія приміських селищ Одеського градоначальства в середині XIX ст.: джерельна база реконструкції / І. Гулянович // Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 61. – С. 262–271.
4. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 57, оп. 1, спр. 55, 1034 арк.
5. Максимович Г. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией / Г. Максимович. – Т. 1. – Нежин, 1913. – 398 с.
6. Сокирко О. Гетьманські преторіанці: Надвірні формування Івана Мазепи кінця XVII – початку XVIII століття / О. Сокирко // Theatrum Humanae Vitae: студії на пошану Наталі Яковенко. – К., 2012. – 623 с.

7. Василенко Н. Экстракт из указов, инструкций и учрежденных с разделением по материям на 19 частей. Собрано в правительствующем сенате по малороссийской экспедиции 1786 года / Н. Василенко // Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта старой Малороссии. Выпуск 2. – Чернигов, – 1902. – X, 296 с.

8. Саенко Н. Топоніміка Батурина XVII–XVIII ст. / Н. Саенко // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. - Київ – Глухів, 2016. – Вип. 9, - 583 с.

Саенко Н.А. Старшинские и казацкие домохозяйства в социальной топографии Батурина второй половины XVIII в. (по материалам Румянцевской описи)

В статье на основании данных Румянцевской описи Левобережной Украины 1765–1769 гг. рассматривается расположение старшинских и казаческих домохозяйств в городском пространстве Батурина. Выясняются особенности застройки дворов.

Ключевые слова: социотопография, старшина, казаки, улица, двор, Батурин.

Saienko N.A. The officers and cossacks households of social topography of Baturin at the second half of XVIII century (based on materials of Rumiyantsev inventory)

At the article we consider petty Officers and Cossack households in urban space of Baturin on materials of Rumiyantsev inventory of Left-Bank Ukraine (1765-1769). Features of the yards construction is analyzed.

Key words: social topography, petty officer, cossacks, street, yards, Baturyn.

04.03.2017 p.

j

УДК 94(477):711.14 «17»

Ю.О. Коваленко

ГЕТЬМАНСЬКІ БУДИНКИ ГЛУХОВА

У статті зібрані документи з описами гетьманських садиб та окремих будинків, що належали гетьманам Івану Скоропадському, Данилу Апостолу та Кирилу Розумовському у м. Глухові протягом XVIII ст.

Ключові слова: поліхромні кахляні печі, гетьман, форштадт, резиденція.

На початок XVIII ст. Глухів стає одним із найкрасивіших міст Лівобережної України. Можливо саме це зумовило влаштування тут гетьманської столиці після руйнації Батурина московськими військами О. Меншикова у 1708 році. Джерельна база цього періоду представлена великою кількістю документів, що зберігаються у архівах міст Києва, Чернігова, Сум, Варшави, Кракова, Москви, Санкт-Петербурга та ін. Метою нашого дослідження стали гетьманські будинки у м. Глухові. До публікації архівних документів, що відображали опис глухівських гетьманських дворів, свого часу вдалися такі автори, як М. Судієнко, П. Бартенев, О. Васильчиков, О. Лазаревський, Б. Скитський. Ними були опубліковані окремі документи з описом будівель, що належали І. Скоропадському, Д. Апостолу, К. Розумовському. Сучасні дослідники продовжили цю тему. Частково її торкалися у своїх публікаціях В. Белашов, В. Вечерський, В. Терлецький, В. Ленченко. У своїй монографії «Глухів – гетьманська столиця» А. Деркач аналізує описи глухівських дворів І. Скоро-

падського та Д. Апостола [1, с. 58–60].

Метою даного дослідження є спроба зібрати воедино розрізнені документи з описами гетьманських будинків та окремих садиб у Глухові і подати їх у максимально оригінальному вигляді.

Гетьманський двір Івана Ілліча Скоропадського знаходився на розі сучасних вулиць Терещенків і Спаської і займав частину скверу перед Анастасіївською церквою. Зберігся опис гетьманської садиби І. Скоропадського зі всіма будівлями, зроблений у 1727 році: «В городе Глухове, в дворе гетманском, на котором гетман Скоропадский пребывание имел, близ церкви Николая Чудотворца, огорожен в столб тертицами, от двора полкового обозного Михаила Кондратьева до задворковых ворот, а от церкви Николая Чудотворца ж ворота въездные – толко одни верей брусовые, сосновые, большие с форточкою. Вшед в двор, по правую сторону погреб дубовый с выходом, двери сосновые растворчетые, на крюках железных; в нем в потолке шендал на цепи железной, четыре тертицы сосновые. Подле погреба светлица, с комнатою без полу, лесу соснового брусового, в ней один стол липовой, четыре лавки сосновые, печь кафлевая белая; семь окошек в комнате, две с окончинами стеклянными в дереве; двое двери на крюках железных. Против – той светлицы с комнатою соснового лесу; в ней стол круглой, липовой, скамья, печь кафлевая белая, три лавки липовых, три окна красных, в них окончены стеклянные в дереве з затворами на крючках железных, дверь соснового лесу на крюках железных; между ними сени рубленые соснового лесу. Вышеописанное строение покрыто дранью. Позади тех светлиц нужник, огорожен досками, крыт дранью. Близ тех светлиц, светлица поваренная; в ней стол большой липовой; печь кафлевая белая, семь окошек красных с окончины стеклянными в дереве; две лавки; двери на крючках железных; при той светлице сени рубленые соснового лесу; в них очаг кирпичной, два окна красных с окончины стеклянными, двери на крюках железных; оное строение крыто дранью. Близ той кухни изба черная, старая, пустая, лесу соснового. Подле ея изба же черная с сенми лесу соснового; и оное строение крыто дранью. Близ тех черных изб, светлица соснового лесу, в ней печь зеленая кафлевая, стол липовой, три окошка красные с окончины стеклянными, с затворками на крючках железных; в ней чулан дощатой; в нем одно красное окно с окончиною стекляною; в светлице и комнате пол дощатой. Оное строение крыто тертицами. Колодезь, в нем сруб дубового лесу, в глубину пятнадцать сажень; подле его колесо, чем воду выгягают; оковано железом; тот погреб с колесом огорожен достками сосновими встолб, покрыт тертицами. Оборот по левую сторону, светлица соснового лесу, в ней печь кафлевая голая, стол круглой с лавками, три окошка красных, в них окончины стеклянные в дереве, з затворами, дверь на крюках железных; против той светлицы светлица ж соснового лесу, з двумя комнатами, в